NÂBÎ

(1642 - 1712)

Derleyen:
Semiramis Kanbak

İÇİNDEKİLER:

NÂBÎ KİMDİR? - 3

ŞİİRLERİ:

Beyitler - 4
Gazel 182 - 8
Gazel 266 - 9
Gazel 279 - 11
Gazel 319 - 12
Gazel 353 - 13
Gazel 395 - 14
Gazel 413 - 15
Gazel 631 - 17
Gazel 696 - 18
Hayriyye'den - 20
Muhammes - 28

ONA DAİR:

Bir aşk beyti - 33
Fikir ve tefekkür şairi Nâbî - 37
Hikemi şiir ve Nâbî - 48

NÂBÎ KİMDİR? -

"Bende yok sabr u sükûn sende vefâdan zerre
İki yokdan (nâ-bî) ne çıkar fikr idelüm bir kerre."

17. yüzyıl Divan Edebiyatı'nın önemli şairlerinden biri olan Nâbî (Yusuf) 1642 senesinde, Şanlıurfa'da dünyaya geldi. Memleketinde medrese öğrenimi gördükten sonra 1666 yılında İstanbul'a gelerek Musahip Mustafa Paşa'nın dîvan kâtipliğini yaptı.

Mustafa Paşanın vefatı üzerine 1685 yılında Halep'e yerleşti ve orada evlendi. Halep Valisi Baltacı Mehmet Paşanın sadrazam olması üzerine 1710 yılında İstanbul'a geldi. Anadolu Başmuhasebeciliği, darphane âmirliği görevlerinde bulundu.

Edebiyatımızda "hikemî şiir" diye bilinen, fikir ve tefekkürün ön planda olduğu şiir anlayışının öncüsü ve en önemli temsilcisi olan Nâbî eserlerinde içinde yaşadığı devrin sosyal ve ahlâkî konularını işlemiş, çevresindeki insanların kusurlarını, haksızlıklarını, sorumsuz davranışlarını eleştirerek insanları düşündürmeye, onlara yol göstermeye çalışmıştır.

Edebiyatın yanısıra müzikle ilgilendiği ve Seyid Nuh ismiyle bazı besteleri olduğu da bilinen Nâbî 12 Nisan 1712 tarihinde yaşama veda etmiş ve Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı'nda, Miskinler Tekkesi yakınına defnedilmiştir.

BAZI ESERLERİ:

Manzum:
Türkçe Divanı
Farsça Divançe
Hayriyye
Hayrabad

Tercüme-i Hadis-i Erba'în
Surnâme

Mensur:
Tuhfetü’l Haremeyn
Fetihname-i Kamaniçe
Zeyl-i Siyer-i Veysi
Münşeât-ı Nâbî

ŞİİRLERİ:

BEYİTLER

Zihî sâni’ ki eyler berg-i tut u kirm-i bed-bûdan
Libâs-ı iftihâr-ı şehriyârân atlas u dîbâ.

Ne güzel bir yaratıcı ki dut yaprağından ve kötü kokulu bir kurtçuktan
şahların övündüğü atlas ve diba kumaşını yapar.

Nakş-ı sun’ın ol ki itkân üzre tasnîf eylemiş
Cüz’ü cüz’in âlemi terkîb ü te’lîf eylemiş.

Sanatının nakşını sağlam bir biçimde sınıflara ayıran (Allah), âlemi en ince ayrıntısına kadar terkip ve telif etmiş.

Harf harf-i kâ’inâta itmiş ibdâ-ı suver
Ba’zı virmiş istikâmet ba’zı tahrîf eylemiş.

Kâinatta harf harf suretleri yoktan yaratmış,
bazısına doğruluk bazısına eğrilik vermiştir.

Herkese haddince olmış mâye-bahş-ı iktidâr
Hıdmetin endâze-i vus'ınca tekşîf eylemiş.

Herkese kaldırabileceği kadar güç kuvvet vermiş,
hizmetini gücünün terazisine göre yüklemiş.

Mimkinâtı eylemiş sencîde-i mîzân-ı adl
Lâyıkınca her birin taz'îf ü tahfîf eylemiş.

Mümkinatı adalet terazisinde tartıya çıkarmış,
lâyık olduğu biçimde her birini ağır ya da hafif etmiş.

Enbiyâyı eylemiş ahkâma Nâbî vâsıta
Lûtf u kahr u hayr u şerri cümle ta'rîf eylemiş

İyilik, kahır, hayır ve şerrin hepsini tarif ederek
hükümlerini duyurmak için peygamberleri vasıta kılmış.

Zihî vâcib ki itmiş mümkinün îcâdını îcâb
Kemâl-i rahmetinden eylemiş ma'dûm iken ihyâ.

Ne güzel vâcib ki, mümkün olanın yaratılmasını gerekli görmüş;
rahmetinin kemalinden yokken diriltmiş, var etmiş.

Nakş göstermek içün hâme-i sun'-ı üstâd
Oldı saykal-zede bu nüh varak-ı kevn ü fesâd.

Allah'ın yaratılış kalemi, nakış göstermek için
bu âleminin dokuz yaprağını cilaladı/dokuz feleği yarattı.

Gösterür bir ma'nevî cünbişle bin nakş-ı garîb
Hayret-endûz-ı hıreddür hâme-i pergâr-ı sun'

Yaratma kudretinin pergelinin kalemi, akıllara hayret verir.
Bir manevi hareketle binler garip resim gösterir / çizer.

Olup hurşîd ü mehden mühre-keş evrâk-ı eflâke
Hutût-ı rûz u şebden nüsha-i sun’ eylemiş inşâ.

Güneş ve aydan feleklerin yapraklarına cila çekip
gündüz ile gece yazılarından yaratma nüshası yazmış.

Kurup bir bârgâh-ı sun’ lutf u kahrdan memzûc
Virüp ezdâda âmîziş komış nâmın anun dünyâ.

Lütuf ve kahırdan ibaret zıtları birbiri ile uyumlu kılarak
bir yaratma divanı / konağı kurup adını dünya koymuş.

Telh olur zâ’ika-i nazm-ı umûr-ı ‘âlem
Olmasa sirke-fürûşa mütekabil kannâd.

Sirke satana karşılık şekerci olmasaydı,
dünya işlerindeki düzenin tadı acı olurdu.

Ne gâyeti var kapanur ne ider imsâk
Kasr-ı kerem-i Hak’da olan revzen-i rahmet.

Allah’ın kerem köşkünde olan rahmet penceresi,
sonu olmadığından ne kapanır, ne de (rahmet saçmaktan) vazgeçer.

Çokdan kurumışdı bu hıyâbângeh-ı hestî
Bilseydi hazân n’olduğını gülşen-i rahmet.

Eğer rahmet gülbahçesi, sonbaharın ne olduğunu bilseydi
bu varlık bulvarı çoktan kurumuştu.

Hâk olsa da Nâbî nice mümkin k’ola mahrûm
Her kim ki ola dest-zen-i dâmen-i rahmet.

Ey Nâbî, rahmet eteğine el sunan, toprak da
olsa rahmetten mahrum kalması mümkün mü?

Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâ’dur bu
Nazargâh-ı İlâhîdür makâm-ı Mustafâ’dur bu.

Edebi terk etmekten sakın! Burası Allah’ın sevgilisinin yeridir.
Allah’ın özel olarak tecelli ettiği Hz. Muhammed’in makamıdır.

Felek mâh-ı nev Bâbü’s-selâmun cilvegâhıdur
Bunun kandîlidür hûr matla‘-i nûr-ı ziyâdur bu.

Felekteki yeni ay, Babüsselâm olarak isimlendirilen yerin
cilvesidir,göründüğü yerdir. Bunun kandili de güneştir. Çünkü burası
nurun ve ışığın doğduğu yerdir.

Habîb-i kibriyâ’nun hâbgâhıdur fazîletde
Tefevvuk-kerde-i ‘arş-ı cenâb-ı kibriyâdur bu.

Burası Cenab-ı Allah’ın sevgilisinin uyuduğu ve
fazilette arştan bile üstün kıldığı yerdir.

Bu hâkün pertevinden oldı deycûr-ı ‘adem zâ’il
‘Amâdan açdı mevcûdât çeşmi tûtiyâdur bu.

Yokluk karanlığı, bu mübarek toprağının ışığından yok oldu (ortadan
kalktı).
Bütün mevcudat yokluktan gözünü açtı; bu, göze sürülen sürmedir.

Mürâ‘at-i edeb şartiyle gir Nâbî bu dergâha
Metâf-ı kudsiyândur bûsegâh-ı enbiyâdur bu.

Ey Nâbî! Edebe uyarak bu dergâha (makama) gir. Burası
kutsal (mübarek) varlıkların tavaf ettiği ve peygamberlerin öptüğü
yerdir.

Bende yok sabr u sükûn sende vefâdan zerre
İki yokdan ne çıkar fikr idelüm bir kerre.

Bende sabır ve rahatlık; sende de zerre kadar vefa yok.
İki yoktan (nâ-bî) ne çıktığını bir kerre düşünelim.

Elli yıldur ki müsellem sana seccâde-i nazm
Şimdi sensin şu'arâ zümresine şeyh-i kebîr.

Şiir seccadesi elli yıldır sana teslim edilmiş;
şimdi şairler zümresinin büyük şeyhi sensin.

Mîvesi az ise de lezzeti efzûnter olur
Ol dırahtun ki hıyâbân-ı suhanda ola pîr.

O ağaç ki meyvesi az olsa da lezzeti çoktur,
söz meydanında rehber olsun.

Nâbî'den Berceste Beyitler,
Prof. Dr. Ekrem Bektaş

GAZEL 182

Gel ey nesîm-i sabâ hatt-ı yârdan ne haber
Gelür mi kâfile-i müşg-bârdan ne haber

Gel ey sabah rüzgârı, yardan ne haber
Geliyor mu misk saçan kafileden ne haber

Aceb kalem-rev-i gülzârı itdi mi teshîr
Azîmet-i sipeh-i nev-bahârdan ne haber

Acaba boya fırçası gülbahçesini ele geçirdi mi
İlkbahar ordusunun yolculuğundan ne haber

Şemîm-i zülfine âmâdedür meşâm-ı ümîd
Ne gûne cünbişi var rûzgârdan ne haber

Ümidimin burnu saçının hoş kokusuna amadedir
Cünbüşü hangi gün, rüzgârdan ne haber

Mukîm-i kûçe-i yâr oldı haylî müddetdür
Dil-i belâ-keş-i nâber-karârdan ne haber

Hayli zamandır gönlüm yarin sokağının sakini oldu,
Gönlümün başının derdinden ne haber, kararından ne haber

Aceb husûle gelür hâli var mıdur Nâbî
Ümîd-i hâtır-ı ümmîdvârdan ne haber

Acaba olacak gibi bir durumu var mıdır Nâbi
Ümit besleyen gönlün ümidinden ne haber.

Nâbî Dîvânı C. I, S. 597

GAZEL 266

Bîdârî-i tâli' ruh-ı nìgû ile olmaz
İkbâl-i cihân çeşm ile ebrû ile olmaz

Talihin uyanması güzel yanak ile olmaz.
Dünyadaki baht açıklığı, göz ile kaş ile olmaz.

Tevfîk-i 'inâyetdür olan kârger ancak
Tahsîl-i gınâ kuvvet-i bâzû ile olmaz

Tesirli olan, ancak Allah’ın uygun gördüğü yardımlardır.
Zenginliği ele geçirmek kol gücüyle olmaz.

Tedbìr ile efzûn idemez kimse nâsîbin
Teshîr-i murâdât tek-â-pû ile olmaz

Kimse nasibini tedbirli davranarak artıramaz.
Arzu edilen şeyler dalkavukluk ile elde edilemez.

Bâzâr-ı harîdâr-ı' inâyet götüridür
Hiç bey ü şirâ anda terâzû ile olmaz

Lütuf müşterisinin pazarlığı toptandır.
Orada alıp satmak hiç terazi ile yapılmaz.

Ma'mûrlugı' adliledür şehr-i vücûdun
Burc-ı beden u rif' at-ı bârû ile olmaz

Varlık şehrinin imarı adalet ile mümkündür.
Kalenin burcu ya da kale duvarının yüksekliği ile olmaz.

Esbâb-ı tarab cümlesi âmâde gerekdür
Yohsa yalınuz sâkì-i gül-rû ile olmaz

Şenliğe sebep ve vasıta olan herşeyin tamam olması gerekir
Yoksa bu eğlence yalnızca gül yüzlü saki ile olmaz.

Nâbî kadem-i saht gerek menzil-i' aşka
Ol râha reviş' ukde-i zânû ile olmaz

Nâbî, aşk evine güçlü adımla basmak gerek.
O yolda gidiş titreyen dizlerle olmaz.
(Ali Fuat Bilkan, Nâbî Divanı, 1997)

Bağ-ı Dehr'den Yansımalar, S. 32

GAZEL 279

Hayâlinden gelür gam hâtıra cânâneden gelmez
Sitem hep âşinalardan gelür bigâneden gelmez

Üzüntü sevgiliden değil, onun hayalinden gelir
Zulüm hep tanıdıklardan gelir yabancılardan gelmez

Hased evkatına ol arif-i âlem-şinâsın kim
Elinden cam düşmez kûşe-i meyhâneden gelmez

O elinde kadeh (ile) meyhaneden çıkmayan
Dünyayı bilen bilgenin zamanını kıskanırım

Umarsın bir nüvâziş açdığı bin zahm içün amma
Bu insaniyyet ey dil gamze-i cânâneden gelmez

Açtığı bin yara için bir gönül alma beklersin ama
Bu insanlık ey gönül sevgilinin süzgün bakışından gelmez

Misâl-i halka tutdum gûşumu ebvâb-ı âfâka
Sadâ-yi nağme-i ayş-ü tarab her hâneden gelmez

Ufukların kapılarına halka misali kulağımı dayadım
Her evden keyif ve neşe ezgilerinin sesi gelmiyor

N'ola güstâh olursa piş-i gülde bülbül ey Nabi
Mürâât-ı edeb dest-i dil-i mestâneden gelmez

Gülün huzurunda bülbül küstah olursa ne olur ey Nâbi
Saygı kurallarını gözetmek aşk sarhoşu gönlümün elinden gelmez.

Divan Şiiri, İsmet Zeki Eyüboğlu, Cilt 2, S. 199

GAZEL 319

Bâğ-ı dehrûn hem hâzanın hem bahârın görmüşüz
Biz neşâtûn da gamun da rûzigârın görmişüz

Dünya bahçesinin hem sonbaharını hem ilkbaharını gördük.
Biz sevincin de üzüntünün de rüzgârını gördük.

Çok da mağrûr olma kim mey-hâne-i ikbâlde
Biz hezârân mest-i mağrûrun humârın görmüşüz

İkbal meyhanesinde çok da kibirli olma ki biz bu kibir sarhoşlarının
Binlercesinin kötü bir baş ağrısıyla uyandığını gördük

Tûb-ı âh-ı inkisâra paydâr olmaz yine
Kişver-i câhın nice sengin hisârın görmüşüz

Beddua ahının karşısında güçlü duramaz yine de
İtibar ülkesinin nice taşlarının kuşatıldığını gördük

Bir hurûşiyle ider bin hâne-i ikbâli pest
Ehl-i derdûn seyl-i eşk-i inkisârın görmüşüz

Dert ehlinin lanetinin gözyaşı seli coştuğunda
Bin ikbal sahibinin evini yerle bir ettiğini gördük.

Bir hadeng-i cângüdâz-ı âhdur sermâyesi
Biz bu meydânın nice çâpûk-süvârın görmüşüz

Biz bu meydanda can alıcı bir ah okuyla
Yere serilen nice usta biniciler gördük.

Bir gün eyler dest-beste pâygâhı câygâh
Biaded mağrur-ı sadrın itibarın görmüşüz

Yüksek makamın itibarının kibri ile oturanların
Bir gün yüksek makam önünde el bağlayıp durduklarını gördük.

Kâse-i deryûzeye tebdîl olur câm-ı murâd
Biz bu bezmün Nâbiyâ çok bade-h'ârın görmüşüz.

Ey Nâbi, biz bu meclistekilerin ellerindeki murat kadehlerinin
Dilenci kasesine dönüştüğünü gördük.
(Ali Fuat Bilkan, Nâbî Divanı, 1997)

Bağ-ı Dehr'den Yansımalar, S. 122

GAZEL 353

Gülsitân-ı dehre geldük reng yok bû kalmamış
Sâye-endâz-ı kerem bir nahl-ı dil-cû kalmamış

Dünya gülbahçesine geldik renk yok, koku kalmamış.
İnsana kerem gölgesi salan gönül çekici bir fidan kalmamış.

Eylemiş der-beste dükkânın tabîb-i rûzgâr
Hokka-i pîrûze-i gerdûnda dârû kalmamış

Devrin doktoru iş yerinin kapısını kapatmış.
Feleğin mavi deva hokkasında ilaç kalmamış.

Teşnegânun çâk çâk olmış leb-i hâhişgeri
Çeşmesâr-ı merhametde bir içim su kalmamış

Susamışların susayan dudakları çatlamış
Merhamet çeşmesinde bir içimlik su kalmamış

Kadrin anlar yok bilür yok her dür-i sencîdenün
Çâr-sû-yı kâbiliyyetde terâzû kalmamış

Değerli incinin kıymetini anlayan, bilen yok
Yetenek çarşısında terazi kalmamış

Ceyş-i gamdan kanda itsün ilticâ ehl-i niyâz
Kal'a-i himmetde Nâbî burc u bârû kalmamış

İhtiyaç sahipleri gam askerinden korunmak için nereye sığınsınlar
Lütuf / yardım kalesinde Nabi burç ve duvar kalmamış.
(Divan, S. 720)

Hikmet Şairi Yûsuf Nâbi, S. 223

GAZEL 395

Bir devlet içün çarhe temennâdan usanduk
Bir vasl içün agyâra müdârâdan usanduk

Bir yüksek mevki için feleğe yalvarmaktan usandık
Bir kavuşma için başkalarına minnet etmekten usandık.

Hicrân çekerek zevk-i mülâkâtı unutduk
Mahmûr olarak lezzet-i sahbâdan usanduk

Ayrılık acısı çekerek kavuşmanın zevkini unuttuk;
Verdiği başağrıları yüzünden şarabın tadından usandık.

Düşdük katı çok heves-i vuslata ammâ
Ol dâ'iye-i dağdağa-fermâdan usanduk

Defalarca kavuşma hevesine düştük ama
O ıstırap veren - hükmeden arzudan usandık.

Dil gamla dahı dest ü girîbândan usanmaz
Bir yâr içün agyâr ile gavgâdan usanduk

Gönül gamın bile yakasına yapışmasından usanmaz
Bir yar için başkalarıyla kavgadan usandık.

Nâbî ile ol âfetün ahvâlini nakl it
Efsâne-i Mecnûn ile Leylâ'dan usanduk

(Bize) Nâbî ile o güzelin hallerini anlat
Leylâ ile Mecnun efsanesinden usandık.
(Nâbî divanı II, S. 756)

Hikmet Şairi Yûsuf Nâbi, S. 225

GAZEL 413

Hikmeti hep şeref-i vahyiledür zenbûrun
Lezzet-i şehd ile mûmında dırahşân nûrun

Arının hikmeti hep vahyin şerefiyledir.
(Hikmet) balının tadı ile parlak ışığının yumuşaklığındadır.

Olsa zâti hüner âdemde neyâsâ yohsa
Gûş-mâl itmeyicek lezzeti yok tanbûrun

İnsanda neydeki gibi bir hüner olmalı
Kulağını büken olmazsa tanburun lezzeti olmaz

Mefsaka olmaza olmazsa da me’vâ-yı salâh
Şimdi vîrânelere gıbtası var ma'mûrun

İyilik mekanı günah işlenilen yer olmazsa da
Şimdi imar edilmiş yerler viranelere özeniyor.

Gitdi erbâb-ı neseb itdi fürû-mâye zuhûr
Aldı fincân-ı Kütahiyye yirin Fagfûrun

Soyu sopu belli olanlar gitti, aciz ve beceriksiz olanlar ortaya çıktı.
Çin porseleninin yerini Kütahya fincanı aldı.

Rûzveş keşf-i'uyûb itmedüginden gayrı
Çokdur erbâbına imdâdı şeb-i deycûrun

Gündüz gibi ayıpları (kusurları) ortaya çıkarmadığından
Gece karanlığının ehli olana yardımı çok olur.

Yâre te’sirde söz yohsa nedür fâ’idesi
Sen niyâza tutalum sarf idesin makdûrun

Yari etkileyecek söz yoksa sözün faydası nedir
Duaya sarılıp yaratıcının takdirini mi harcayalım

Zevkin idrâk idemez anlamayan ey Nâbì
Farkını ma'nì-i nâ-güfte ile meşhûrun

Daha önce söylenmemiş bir sözle herkesin bildiği söz arasındaki
Farkı anlamayan bunun vereceği keyfi de anlayamaz ey Nâbi.
(Ali Fuat Bilkan, Nâbî Divanı, 1997)

Bağ-ı Dehr'den Yansımalar, S. 5

GAZEL 631

Gül-çîn olamaz dest-i temennâ çemenümden
Leb-beste-i nâzam söz alınmaz dehenümden

Arzu eli bahçemden gül toplayamaz.
Nazım yüzünden dudağım kapalıdır ağzımdan söz alınmaz.

Ol Yûsuf-ı hüsnem ne kadar olsa da ter-dest
Bû-düzd olamaz bâd-ı sabâ pîrehenümden

Yusuf güzelliğindeyim, ne kadar usta olsa da
Sabah rüzgârı gömleğimden koku çalamaz.

Ol âyîneyem kim göremez tâlib-i vaslum
Bir sûret-i ümmîd ser-â-pây tenümden

Öyle bir aynayım ki, bana kavuşmaya istekli olanın,
baştan ayağa bedenimi görmesinin zerre ümidi yoktur.

Bir tâze nihâlem ki dehânum gibi yokdur
Âlûde-leb-i dâ’iye sîb-i zekanumdan

Bir taze fidanım ki ağzım gibi yoktur
Çene çukurumdan duaya bulanmış dudağıma (kadar)

Mümkin mi ham-ı zülfüme bend olmaya uşşâk
Âhû-yı sabâ (*) reste degülken resenümden (**)

Güzel kokular yayan sabah rüzgârı bile saçlarımdan kurtulamamışken
Aşıkların saçımın kıvrımlarına bağlanmaması mümkün mü

Uşşâkı helâk eylemege hançer-i hûbân
Fursat mı bulur gamze-i hâtır-şikenümden

Aşıkları mahvetmek için güzellerin hançerine
fırsat mı kalır gönül inciten süzgün bakışımdan

Dil-ber deheninden bu nev-âyîn gazel olsun
Nâbî yine yârâna hediyye suhanumdan

Gönül alan sevgilinin ağzından yazdığım bu yeni tarz gazel,
Ey Nâbi yine benim sözümden dostlara armağan olsun.

Ali Fuat Bilkan, Nâbî Divanı II, 2011, S. 934-935

(*) Âhû-yı sabâ - Burada sabah rüzgârı göbeğinden misk (güzel koku) elde edilen misk ceylanına benzetiliyor.

(**) Resen: ip, burada saç yerine kullanılıyor.

GAZEL 696

Bu bezm ki peymâne-i devlet var içinde
Ne kimseye pâyende ne râhat var içinde

Bu meclis ki, içinde talih kadehi var
Ama içinde ne kimse kalıcı ne de rahat var

Halvâ-yı fenâ zehr ile âlûdedir ammâ
Çekmek eli güç gizlice lezzet var içinde

Kötülük helvasına zehir bulaşmıştır ama
El çekmek güçtür, çünkü içinde gizli bir lezzet var.

Câmı kef-i sâkîde şikest olması yegdûr
Ol bâde ki keyfiyyet-i minnet var içinde

Sakinin köpüklü kadehinin kırılması daha iyidir
O şarap ki içinde minnet duygusu vardır.

Ol gül ki gire nahvet-i gül-çin ile deste
Şemm eyleyemem bûy-i mezellet var içinde

Kibirli birinin demet yaptığı gülü koklayamam
çünkü onda alçaklık (bayağılık) kokusu vardır.

Bir âyinedûr kim görünür ' ayb-ı şikâfı
Ol maslahat-ı şer’ ki rişvet var içinde

İçinde rüşvet olan işler
çatlak kusuru görünen bir ayna gibidir.

Hicrân ana nisbetle safâ-bahş-ı derûndur
Ol meclis-i vuslat ki meşakkat var içinde

İçinde güçlük olan kavuşma meclisinin yanında
ayrılık acısı bile gönül şenliği gibi kalır.

Nâbî bilemem farkı nedir bey’ü şirâdan
Ol zühd k’anun hâhiş-i cennet var içinde

Nâbi içinde güçlü cennet arzusu olan bir cahil zühdün
alış-veriş yapmaktan ne farkı vardır bilemem

Bağ-ı Dehr'den Yansımalar, S. 17

HAYRİYYE'DEN (*)

MATLAB-I DAĞDAĞA-YI PAŞAYÎ

(Paşalık Dağdağası / Sevdası Talebi)

(…)

Fazla mâl olmayıcak yapma binâ
Eyleme mâlını bîhûde hebâ

Fazla malın yoksa bina yaparak
malını boş yere heba etme.

Olmasın masrafun ol denlü füzûn
Ki zarûrî olasın zâr u zebûn

Masrafın aşırı olmasın.
Sonunda mutlaka zayıf ve düşkün düşersin.

Masrafun itme gözüm nûrı ziyâd
Ne kadar vâsi’ olursa îrâd

Ey gözümün nuru! Gelirin ne kadar fazla olursa olsun
giderlerini artırma.

Virme hiç dâ’ir-i câha vüs’at
Zımn-ı hiffetdedür ancak râhat

Makam, mevki dairesini genişletme.
Huzur, hafifliğin (mütevazı yaşamanın) altında gizlidir.”

Bağçe seyri olınursa matlûb
Yitişür binmek içün bir merkûb

İsteğin bahçeyi seyretmekse,
bir tane binek yeterlidir.

Masraf-ı âhûra oldıkça zebûn
Yorılur atlu yayandan efzûn

Ahır masrafları altında aciz kalan atlı,
yaya insanlardan daha fazla yorulur.

(…)

Olma pâşâlık içün âvâre
Tabl u surnâ ile girme nâre

Paşalık sevdasıyla kendinden geçme.
Davul zurna peşinde kendini ateşe atma.

Baglama tantana-i tabla gönül
Dûrdan hoş gelür âvâz-ı dühül

Davulun tantanasına gönül bağlama.
Uzaktan davulun sesi hoş gelir.

Pâşâlık 'ömre sürer mihnetdür
Hâsılı derd ü gam u kasvetdür

Paşalık ömür boyu süren bir derttir.

Kısacası, dert, tasa ve sıkıntıdır.

(...)

Zulm iderse yıkılur hâne-i dîn
İtmese bulmaz umûru temkîn

Zulm ederlerse din hanesi yıkılır.
Etmezlerse de işleri yoluna girmez.

Çekdügi mihnet olunsa ta'dâd
Değmez ol mihnete Mısr u Bağdâd

Çektikleri sıkıntı sayılacak olsa,
Mısır ve Bağdat'ı bile verseler o mihnete değmez.

Hây u hûy ile ider 'ömrü güzer
Hâsılı eşk-i ter ü hûn-ı ciger

Hayatları hay huy ile geçer.
Ellerine geçen taze göz yaşları ve ciğer kanıdır.

Padişâh korhusı hod râhatsûz
Azl-ı nâ-gâh kıyâmet-endûz

Padişah korkusundan ve kıyametler koparan, ansızın gelecek azil korkusundan sürekli huzursuzluk içindedirler.

Nev-be-nev vesvese-i gûn-â-gûn
Kuvvet-i vâhime hem-kâr-ı cünûn

Sürekli, çeşitli vesveseler, korkular
ancak kendini kaybetmiş insanların işidir.

Ne belâdur ne musîbetdür bu
Niçe devlet niçe rif’atdür bu

Bu nasıl bir bela, bu nasıl bir musıbettir;
bu nasıl ikbal, nasıl yüceliktir.

Gâlibâ gördügümüz paşalar
Bâ-husûs âsaf-ı sâhib-râlar

Galiba bizim gördüğümüz paşalar,
özellikle rey sahibi vezirler…

Kendü nefsinde nikû-kârân hep
Hasenü’l-hulk u kerîmü’ş-şân hep

Özünde hep iyi huylu
Güzel ahlâklı, faydalı, şerefli

Meleküyyü’ş-şiyem ü nîk-hısâl
Sâf-dil sâdık u pâkîze makâl

Melek tabiatlı, güzel huylu, kalbi temiz,
sadakatli ve doğru sözlü insanlardır.

(…)

Niçesi râzı degül câhından
Ağlar inler çogı ikrâhından

Çoğu, bulunduğu mevkiden razı değil.
Çoğu da bulunduğu yerden iğrendiği için ağlayıp inlemekte.

Kim endîşe-i ferdâ eyler
Havfdan mevti temennâ eyler

Kimi gelecek kaygısına kapılmıştır,
hatta korkusundan ölümü bile düşünür.

(…)

Buna benzer dahı çok cevr ü sitem
Çâk olur yazsa girîbân-ı kalem

Bunun gibi daha ne eza ve sıkıntılar.
Kalem yazacak olsa bağrı yarılır.

Hayriyye, S. 148-156

MATLAB-I HÂCEGî-İ DîVÂNî

(Divân Efendiliği Talebi)

İy kalemrân-ı kitâb-ı âmâl
Nazar-endâhte-i hüsn ü cemâl

Ey emeller kitabının yazarı,
güzellik peşinde olanlar!.

Ger Sitanbul'a düşerse seferin
Mansıba itse ta'alluk nazarın

Eğer yolun İstanbul’a düşer
ve gözün devlet hizmetine takılırsa…

Olma reh-berde-i tedrîs ü kazâ
Kâdı-'asker de olursan farazâ

Sakın, kadı ya da asker olsan bile,
eğitim ve hüküm konusunda rehber olma

Sanma zinhâr anı râhatlı tarîk
Emn ü âsâyişi yokdur tahkîk

Sakın onları rahat bir makam zannetme.
Gerçekte onlarda güven ve huzur yoktur.

O tarîkun hatarı bî-haddür
İntizâr-ı emeli mümteddür

O yolun tehlikeleri sınırsızdır.
Emeline erişmek için çok beklersin.

Silsile kaydı uzun sevdâdur
Pâyeler mûsile-i gavgâdur

Terfi düşüncesi uzun bir sevdadır.
O rütbelere kavgayla ulaşılır.

Evvel-i hâli zarûretle geçer
Gerçi kim âhiri ‘izzetle geçer

Her ne kadar sonu rahat olsa bile,
ilk zamanlar sıkıntılarla, yokluklarla geçer.

Evvel ü âhirinün râhatı yok
Azldan mansıbınun mihneti çok

Evvelinde ve ahirinde rahat yok.
Azledilme korkusunun hesabı yok.

(....)

Görmedim ben hele bu devletde
Hâcelikler kadarın râhatda

Ben bu devlet hizmetinde
divan efendiliği kadar rahat meslek görmedim.

Cümlenün mu'teber ü âsânı
Mansıb-ı hâcegî-i dîvânî

Hepsinin en makbulü ve kolayı
divan efendiliği görevidir.

Hâcelikden biri olursa nasîb
Sür rü'ûsi gözüne itme şekîb

Divan efendiliklerinden biri nasib olursa,
beklemeden bu rütbeyi yüzüne gözüne sür (şükret).

İzzet olmaz o kadar yanumda
Çok şerefdür hele vicdânumda

Bana göre bu kadar büyük bir rütbe olmaz.
Hele benim gönlümde çok büyük bir şereftir.

Hep kemâl üzre esâs-ı devlet
İzzet ü rif’at ü şân u şöhret

Mutluluğun esası, yücelik, şeref, şan ve şöhret
Hepsi en güzel şekilde onda vardır.

Cümlenün mu’teber ü muhteremi
Cümlenün müntahab u mugtenemi

Hepsinin en geçerlisi, en şereflisi,
En seçkin, en paralısı budur.”

Gayrılar denlü dahı zahmeti yok
Yine ol tâ’ifeden râhatı yok

Diğerleri kadar zahmetli değil.
O kâtiplerden daha rahatı da yok.

(....)

Bundan a’lâ dahı devlet mi olur
Merkez-i emn ü selâmet mi olur

Bundan daha büyük mutluluk mu olur?
Bundan daha iyi güven ve rahatlık makamı mı olur?

Hak virürse olasın ehl-i kalem
Hâceliklerde diyânetle ‘alem

Allah nasip ederse, divan efendiliğinde
dindar bir kalem ehli (kâtip) ol.

Hayriyye, S. 170, 174-175

(*) Nâbî’nin oğlu Ebu’l-Hayr Mehmet Çelebi için yazdığı nasihatnâme türündeki Hayriyye'nin bu bölümünde o dönemdeki paşalık mevkiinin durumu ile şairin oğluna tavsiye ettiği yegâne meslek olan divan efendiliği makamının özellikleri anlatılmaktadır.

MUHAMMES *

Bu gülistânda benümçün ne gül ne şeb-nem var
Bu çârsûda ne dâd ü sited ne dirhem var
Ne kudret ü ne tasarruf ne bîş ü ne kem var
Ne kuvvet ü ne ta’ayyün ne zahm u merhem var
Bu kâr-hânede bilsem neyüm benüm nem var

Bu gül bahçesinde benim için ne gül ne şebnem var
Bu çarşıda ne alış veriş ne de tartı ölçüsü var
Ne kudret ne tasarruf ne fazla ne eksik var
Ne güç ne itibar ne yara ne merhem var
Bu işyerinde (dünyada) ne olduğumu bir bilsem, benim neyim var

Vücûd cûd-ı İlâhî hayât bahş-ı Kerîm
Nefes ‘atiyye-i rahmet kelâm fazl-ı Kadîm
Beden binâ-yı Hudâ rûh nefha-i tekrîm
Kuvâ vedî’a-i kudret havâs vaz’-ı Hakîm
Bu kâr-hânede bilsem neyüm benüm nem var

Varlık İlâhî'nin cömertliği, hayat Çok Aziz olanın (Allah'ın) lütfu
Nefes esirgeyenin hediyesi, söz Öncesiz'in bağışı
Beden Rabb'in yapısı, ruh ikram edilen bir esinti
Güç kudretin emaneti, arzuyu Hikmet Sahibi sevk ediyor
Bu işyerinde (dünyada) ne olduğumu bir bilsem, benim neyim var

Bu kâr-hânede bir başka kâr u bârum yok
Ne varsa cümle anundur bir özge varum yok
Cihâna gelmede gitmekde ihtiyârum yok
Benüm benüm diyecek elde bir medârum yok
Bu kâr-hânede bilsem neyüm benüm nem var

Bu iş yerinde (dünyada) bir başka kazancım yok
Ne varsa hepsi onundur, benim sahip olduğum birşey yok
Dünyaya gelip gitmekte söz sahibi değilim
Benim benim diyeceğim bir dayanağım yok

Bu işyerinde (dünyada) ne olduğumu bir bilsem, benim neyim var

Zemîn bisât-ı kader çarh hayme-i azamet
Nücûm-ı sâbit ü seyyâr meş’al-i kudret
Cihân netîce-i cûd-ı hazâyin-i rahmet
Sahâyif-i suver-i kevn nüsha-i hikmet
Bu kâr-hânede bilsem neyüm benüm nem var

Yeryüzü bir kader yaygısı, dünya (Allah'ın) ululuk çadırı,
Sabit ve gezen yıldızlar kudret meşaleleri,
Dünya (Allah'ın) rahmet hazinelerinin cömertliğinin neticesi;
Yaratılış sayfaları ise yaratıcının hikmet belgesidir.
Bu işyerinde (dünyada) ne olduğumu bir bilsem, benim neyim var

Vücûd ‘âriyetîdür hayât emânetdür
‘İbâda da’vi-i mülk iddi’â-yı şirketdür
Kulun vazîfesi teslîmdür itâ’atdür
Bana kulum didügi lutfdur ‘inâyetdür
Bu kâr-hânede bilsem neyüm benüm nem var

Varlık geçicidir, hayat emanettir
İbadet büyüklük davası, ortaklık iddiasıdır
Kulun görevi teslim olmak, itaat etmektir
Bana kulum demesi lütufdur, ihsandır.
Bu işyerinde (dünyada) ne olduğumu bir bilsem, benim neyim var

Benüm fakîr-i tehî-dest cûd Hakkundur
‘Adem benüm sıfatumdur vücûd Hakkundur
Zuhûr u hestî vü bûd u ne-bûd Hakkundur
Temevvüc-i yem-i gayb u şühûd Hakkundur
Bu kâr-hânede bilsem neyüm benüm nem var

Eli boş gezen fakir benim eli açıklık Rabb'indir
İnsan benim sıfatımdır varlık Rabb'indir
Meydana çıkarmak, varlık yokluk Rabb'indir

Gözle görülmeyeni dalgalandırıp ortaya çıkarmak ve görmek
Rabb'indir
Bu işyerinde (dünyada) ne olduğumu bir bilsem, benim neyim var

Ta’ayyüşüm kerem-i süfre-i ‘atâdandur
Teneffüsüm nefes-i rahmet-i Hudâdandur
Vezâyifüm der-i in’âm-ı Kibriyâdandur
Revâtibüm ni’am-ı matbah-ı kazâdandur
Bu kâr-hânede bilsem neyüm benüm nem var

Geçimim bağışlayanın sofrasının cömertliğindendir
Nefes alıp vermem Rabb'in merhametinin nefesindendir
Vazifelerim Rabb'in azametinin ihsan kapısındandır
Gelirlerim ilahî takdirin mutfağındandır
Bu işyerinde (dünyada) ne olduğumu bir bilsem, benim neyim var

Nasîbsüz alamam rızkı huşk ile terden
Ne âsumân u zemînden ne bahr ile berden
Gelür mukadder olan denlü nukre vü zerden
Ziyâde kabz idemem rızkumı mukadderden
Bu kâr-hânede bilsem neyüm benüm nem var

Kısmetimde olmadan alamam rızkımı soğuk ve rutubetten
Ne gökyüzünden ve yerden ne deniz ile karadan
Kaderde olan kadar gelir altın ve gümüşten
Rızkımı takdir edilmiş olandan fazla alamam
Bu işyerinde (dünyada) ne olduğumu bir bilsem, benim neyim var

Sütûr-ı mevc-i havâdis rüsûm-ı hâme-i Sun’
Cerîde-i dü-cihân nakş-ı kâr-hâne-i Sun’
Libâs-ı arz u semâ târ u pûd-ı câme-i Sun’
Şuhûs-ı nâs temâsîl-i Şâh-nâme-i Sun’
Bu kâr-hânede bilsem neyüm benüm nem var

Olay dalgalarının satırları Yaradan'ın kaleminin eseri

İki cihan (Dünya ve âhiret) gazetesi Yaradan'ın iş yeri süslemesi
Yeryüzü ve gökyüzü elbisesi Yaradan'ın giysi teli ve ipinden
İnsanın görüntüsü Yaradan'ın Şâh-nâme'sinin (baş eser) sembolü
Bu işyerinde (dünyada) ne olduğumu bir bilsem, benim neyim var

Sabâhı şâm u şeb-i tîreyi nehâr idemem
Hevâyı âteş ü âbâbı hâksâr idemem
Sipihri sâkin ü kuhsârı bî-karâr idemem
Hazânı kendi murâdumca nev-bahâr idemem
Bu kâr-hânede bilsem neyüm benüm nem var

Sabahı akşam ve gecenin karanlığını gündüz edemem
Havayı ateşe döndüremem ve çayırları perişan edemem
Gökyüzünü sakin ve dağları dengesiz yapamam
Sonbaharı kendi arzuma göre ilkbahar yapamam
Bu işyerinde (dünyada) ne olduğumu bir bilsem, benim neyim var

Ademden itdi beni kudreti ber-âverde
Gıdâmı eyledi âmâde rahm-ı mâderde
Nevâl-i zâhir ü bâtınla itdi perverde
Benümle çekdi zuhûr-ı cemâline perde
Bu kâr-hânede bilsem neyüm benüm nem var

Yüce kuvvet beni Ademden yarattı
Anne rahminde gıdamı hazır etti
Açık ve gizli bahşettikleriyle beni yetiştirdi
Güzel yüzünün açığa çıkmasına benimle perde çekti
Bu işyerinde (dünyada) ne olduğumu bir bilsem, benim neyim var

Teceliyât-ı Hudâdur açılsa çeşm-i şu’ûr
Tasavvurât-ı ‘avâlim teceddüdât-ı umûr
Bürûz -ı genc-i hafîdür bu lücce-i pür-şûr
Bu kâr u bâr-ı İlâhî bu tumturâk-ı zuhûr
Bu kâr-hânede bilsem neyüm benüm nem var

İdrak gözü açılsa Rabb doğada ve insanda belirir
Âlemlerdeki bütün zihinlerdeki düşünceler, işlerdeki yenilenmeler
Bu coşku dolu kalabalık gizli hazinelerin ortaya çıkmasıdır
Bu İlâhî iş güç , ortaya çıkan bu ahenkli gösteriş (O'ndandır)
Bu işyerinde (dünyada) ne olduğumu bir bilsem, benim neyim var

Gehî tehî vü gehî pür-hazâyin-i imkân
Suver-nümâ-yı nevîn şîşe-hâne-i devrân
Garîb mîve-feşânlıkda Nâbiyâ her ân
Bu köhne bâğ-ı perîşân-hevâ-yı rû-be-hazân
Bu kâr-hânede bilsem neyüm benüm nem var.

Bazen eli boş ve bazen imkanın bütün hazineleri
Yeni biçimler gösteren zamanın şişehanesi
Nâbiye her an meyve saçmaktan uzak duran
Bu sonbahar görünümündeki köhne perişan bağda,
Bu işyerinde (dünyada) ne olduğumu bir bilsem, benim neyim var

(Nâbî Divanı, Ali Fuat Bilkan, İstanbul 1997, S. 169-172)

Şair Nâbî Sempozyumu, S. 100-102

(*) Muhammes, beş dizelik bölümler halinde söylenen nazım şeklidir.

ONA DAİR:

BİR AŞK BEYTİ

XVII. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Nabi, Divan Edebiyatının önde gelen sanatkârları arasında yer alır. Klasik edebiyatımızın hikemi şiir tarzının en başarılı örneklerini veren Nabi Urfalıdır. Sultan IV. Mehmet Devrinde İstanbul'a gelerek padişahın musahibi Mustafa Paşa çevresine intisap ile onun divan kâtibi olmuştur. Hac dönüşü Paşa'nın kethüdası olmuş, daha sonra uzun müddet Halep'te ikamet etmiştir. Bilahare sadrazam olan Halep valisinin de himayeleriyle Nâbi, rahat ve huzurlu bir hayat yaşamıştır. Divan'ı Hayriye'siyle tanınan Nâbi'nin başka eserleri de vardır.

Kendisini kısaca tanıtmaya çalıştığımız Nâbi, eserlerinde daha çok didaktik bir üslup kullanmıştır. Devrinin sosyal problemlerini dile getirmiş, çözüm yolarına işaret etmiştir. Duygusal mizaçlı olmadığı için şiirlerinde pek fazla hissilik görülmez. Düşünce boyutu ağır basan eserler yazmıştır.

Bu yazımızda, Nâbi'nin tasavvufun öncelikli kavramlarından "aşk"a bakışının ifade eden beyti üzerinde duracağız. İlgili

beyti mutasavvıf şairlerin düşünceleriyle yorumlamaya çalışacağız:

Bir şem'dür cihâna sermâye-bahş-ı sûziş
Amma bu sûzun aslın pervaneler de bilmez

Nâbi bu beytinde bütün âleme yanma sermayesini bahşedenin bir mum olduğunu, ama bu yanmanın aslının anlaşılamadığını, şule etrafında yanan pervanelerin bunun aslının anlamadan canlarını verdiklerini, bu yolda canlarını verdikleri için de bu sırrın gizli kalacağını ifade eder.

Nâbi'nin burada kastettiği ilâhi aşktır. Alemi sevgisiyle yakan Allah'tır. Bütün varlıklar onun aşkıyla yanmaktadır. Nâbi'nin buradaki düşüncesinin temelini tasavvuftaki ilâhi aşk kavramı teşkil etmektedir. Tasavvufun sevgiye verdiği değer önemlidir. Çünkü aşk varlığın sırrıdır. Yaratılış ve varlık, ilahi aşkın tezahüründen ibarettir. Allah'ın kendi zatına ve insana; insanın da diğer insanlara ve Allah'a karşı duyduğu aşkın kaynağı hep aynıdır.

Aşk, şiddetli ve aşırı sevgidir. Kişinin sevdiğinin dışında güzel görmeyecek kadar ona düşkün olmasıdır. Aşk sevginin en son mertebesidir. Aşk aslında bir sarmaşık türünün adıdır. Nereye sarılacak olsa orayı kurutur. Nitekim his olarak aşk kime musallat olsa, o kimsenin çevresiyle her türlü bağlantısını koparır, onu tecrîd eder.

Divan şiiri âşık anlayışında büyük ölçüde tasavvuftan etkilenmiştir. Beşeri aşklar bile ifade edilirken tasavvufî hava verilerek söylenir. Şüphesiz bu anlayışın ana kaynaklarının başında Mevlâna (ö.1273) gelir. Mevlâna, aşkın hallerinden bahsederken şöyle der:

"Aşk, gönül cezbesidir. Hakk nûruna rehber olan kabiliyettir. Âşık doğru yolun ruhunu bulmuş, o ruhla iki yüz cana sahip

olmuştur. Ancak her an hepsini de feda eder. Feda ettiği her cana karşılık onar can ecir alır.”

Başka bir aşk esiri Ahmed Yesevi (ö.1162) için de aşk, Hakk yolcusunun en bariz vasfıdır. Aşkı, âşık olmayana anlatmak mümkün değildir. Yesevi’ye göre zühd ve taat ehli eğer aşksız ise yolda kalır. Aşk ateşi insanın gönlüne düşünce her şeyi, benlik ve ikilik fikrini yakıp yok eder. Hakk’ı tanımak ve vahdetini idrak için aşk lazımdır.

Yunus’a (ö.1320) göre ise aşk, erdirici ve oldurucu mânevi bir vasıtadır. Aşktan başka her şey zevâle gidicidir. Ona göre yer gök yaratılmadan aşkın binası vardır. Ne varsa aşk yüzünden peydâ olmuştur. İnsanı ölümsüzleştiren güç aşktır. Bu dünyaya insan sevü (sevgi) için gelmiştir. Hakiki aşk Hakk’ın aşkıdır. Bundan gayrı sevgiler “yok sevdâ”dır. Dört kitabın manası aşkla çözülür. Aşk tarife gelmez. Mansûr aşkı başını vererek tarif etmiştir. Nevai’de aşktan söz eder ve şöyle der:

“Aşk öyle bir haldir ki bunun şiddetini söylemek, zorluğunu yazmak mümkün değildir. Aşkın değeri tartılmaz. İki âlem bir tarafa aşk bir tarafadır. Pervanede görülen yanmak ve yakılmaktır. Bülbülün iradesinde olmayan nâle ve feryâdları nasıl teskin edilsin, çünkü bunda onun ihtiyarı yoktur.

Çer çöpe ateş düşse tutuşmasına hayret edilmediği gibi, aşk da kişiyi yaksa sebep sorulmaz.

Pervaneye, “Mumun etrafında dönüp yanma!” diye öğüt verilmediği gibi aşıka da “Sevgilinin aşkından yanma!” diye öğüt verilmez.

Aşk ateşi cihan yakıcıdır. Her bir kıvılcımıyla ev bark, hatta cisim ve canları yakar.

Aşk bir deniz ki onun sonu yoktur. Her kabarcığı dönen felek kubbesi gibidir. Aşk çok geniş bir âlem, çok yüksek bir kubbedir. Aşk ateşten bir kıvılcım sıçrasa yüz yıldırımdan daha çok zarar verir. Aşk mülkünde geda ve şah birdir. Aşkın dünyasında rehber olan da, yolunu şaşırmış ta birdir.

Aşkın ağzından çıkan ah soğuktur, fakat o soğuk ah âlemi ateşe verir. Hazan mevsiminin yeli de soğuktur ama yaprağı kurutur ve yakar.

Aşk kâinatı istila eden bir hakikattir. Bütün varlıklar hakiki güzelden uzak oldukları için hicranda olup asıl varlığa kavuşmaya can atarlar. Gül yaprağı, lale, sümbül, kuşların namesi, akan sular… Hepsi aşkla görünür, kokar, öter ve çağlar.

Varlıklar içinde aşk bir hakikattir. İster insanda, ister bülbül veya pervanede görülsün. Hep aynı hakikattir.

Hülasa sözde aşk namesi gerekir. Bundan başkası hep efsanedir. Söz aşk sözüdür. Gönülde hayat nişanı odur."

Aşkın kendisi gibi, aşk için söylenenler de gönülleri dağlandırır. Hakk'tan gelen her şey güzeldir. Yaratılışın sebebi muhabbet, aşkın gayesi vahdettir; bu yol da aşk ile elde edilir. İnsan aşkla yanar, fakat bu yanışta yeniden diriliş vardır.

Anlaşılan o ki Nâbi de aşkın yüceliğine kanatlanmıştır. Çünkü ulvi duygular, duyguların ulvisi olan aşkı öne çıkarır. Hak muhabbetiyle dirilmiş gönüllerde böylesi hoş sadâlar yankılanmazsa, ayna güneş önünde parlamaz olur. Nâbi'nin tevhid hâlesine sarılmış aşkının şâhidi bu beyit olsa gerek.

Dr. YUSUF ALTINIŞIK
Urfalı Nabi, S. 230-232

FİKİR VE TEFEKKÜR ŞAİRİ NÂBÎ

Klasik Türk edebiyatının zirve isimlerinden olan Nâbî Urfa doğumludur. O da birçok şair gibi taşrada kendini yetiştirerek, devrin ilim ve sanat merkezi olan İstanbul'da üne kavuşmuştur. Nâbî gibi âlim bir şairin Urfa'da yetişmesi, asrın kültür hayatı bakımından önemli bir özelliktir. Bu durum, sâdece İstanbul, Edirne, Bursa gibi önemli kültür merkezlerinde değil, Anadolu'nun diğer şehirlerinde de ciddi bir ilim ve kültür hayatının var olduğunu göstermektedir.

Şiir vadisinde kendisinden önce yürüyen ve çağdaşlarından farklı bir yol takip ederek "ekol" olma başarısını gösteren Nâbî 'nin özelliği, "hikemî şiir" diye bilinen, fikir ve tefekkürün ön planda olduğu şiir anlayışının edebiyatımızdaki öncüsü ve en büyük temsilcisi olmasıdır. Onun, sosyal ve ahlâkî konuları işleyerek, içinde yaşanan devrin ve muhitin kusurlarını, haksızlıklarını, sorumsuz davranışlarını eleştirmesi çağına nispetle bir yenilik olarak görülmüştür.

Nâbî'nin hikmet ve fikir yolunda örnek aldığı şair, kendine yakın bir çağda yaşamış olan İran şairi Saib-i Tebrizi'dir. Ancak Nâbî, Saib'in ne fikirlerinde ne de üslûbunda bir taklitçi değildir. Sâdece onun öğretici ve toplumcu şiir tarzını seçmiştir. Ayrıca kendisinden önce yaşayan Necatî, Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Nef'î, Nâilî gibi şairlerden farklı bir tarz ve şiir anlayışı ile bu usta şairlerin arasına adını yazdırmasını bilmiştir. Daha yaşadığı dönemde bile İmparatorluğun her yerine şöhreti ulaşan şair, başta pâdişahlar olmak üzere her tabakadan insanın takdirini kazanmış; dindar, temiz ve faziletli bir insan olması sebebiyle de saygı ile anılmış, kendisine bir ermiş gözüyle bakılmıştır.

Nâbî için makbul olan şiir, hikmetten kaynaklanan şiirdir. Bu anlayış içinde söylediği şiirlerinin pek çok beyit ve mısraları âdeta birer atasözü kimliğine bürünmüştür. Şiirde güzeli aramaktan çok iyi ve doğruyu bulmak amacıyla şiir söyleyen Nâbî 'nin sanat anlayışı diğer şairlerden farklıdır. Nâbî 'nin mizacı, kendisine gelinceye kadar oldukça bâkir kalmış denebilecek olan fikir ve hikmete daha müsait olduğu için olmalıdır ki, şiirlerinde genellikle olaylara ibret gözü ile bakış, bir nevi nasihate yöneliş, olup bitenleri kendine göre değerlendirme hâkimdir.

İyi ve güzel yazmaktan çok, bol yazmak ve değişik mevzular üzerinde söz söylemek düşüncesindedir. Üslûbunda çoğu zaman bir sanatkâr itinası bulunmayışı, böyle çok söylemek ve çeşitli söylemenin bir neticesidir. Bununla birlikte Nâbî de büyük bir ifade kabiliyeti, dile hakim olmanın verdiği açık bir söyleyiş ve yer yer gizli bir lirizm olduğu da görülmektedir.

Nâbî'nin "hakimane" söyleyişi bütün eserlerinde kendini göstermekle birlikte, oğlu Ebulhayr Mehmed için yazdığı Hayriyye isimli eseri, baştan sona didaktik bir eser olma özelliği taşır. Şair, oğlunun şahsında dönemin gençlerine de

öğüt verir. Ayrıca, şairin değişik alanlardaki görüşlerini yansıtması, devrin tarihi ve toplumsal olaylarını göz önüne sererek, yanlışları eleştirmesi bakımından da önemlidir. Onun hakimane söyleyişi sâdece Hayriyye'sinde değil gazellerinin büyük bir çoğunluğunda da kendini göstermektedir.

Şairin yaşadığı dönem gereği, şiirde böyle bir tarzı seçtiğini söylemek yanlış bir tespit olmaz kanaatindeyiz. Onu hikmete, fikre, az da olsa tasavvufa meylettiren, zamanın sosyal nizamının bozukluğu, insanların paraya pula düşkünlüğünün sebep olduğu ahlâk kusurları nedeniyle muhitin ruhlara sıkıntı veren güven eksikliği, ölümle noktalanacak hayatın ötesinde var olan ebedî yaşamanın mutlu hayalleri, günlük olaylar yüzünden sevinmenin de üzülmenin de akıllıca bir davranış olmayacağı hususundaki engin tecrübesidir.

İnsan, her ne kadar kendinden kurtulmak, iç âleminden uzaklaşmak yahut meydana gelen her türlü değişme ve çalkanmadan korunmak istese de bu mümkün değildir. Bu insan bir de şair ise, etrafında olup bitenlere duyarsız kalması imkânsızdır. Gizli veya açık olsun, meydana getirdiği eserlerde devrin özellikleri mutlaka görülecektir.

Klasik Türk edebiyatı çerçevesinde eser vermiş şairlerin de, her ne kadar değişen olaylar karşısında değişmeyen iç dünyalarından ve hayata bakışlarından söz edilse de bunun gerçekle bir ilgisinin olmadığını, bu edebiyatı hakkıyla kavrayanlar ve onda derinleşenler anlayacaklardır. Bu edebiyatın siyasi, sosyal, kültürel hatta ekonomik değişmeler ve gelişmelerle oldukça yakın ilgisi vardır. Bu ilgi kimi zaman sanatın gizliliği içinde, kimi zaman da açık bir şekilde kendini göstermiştir.

Nâbî, Osmanlı Devletinin altı padişahının (I. İbrahim, IV.

Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa, III. Ahmed) dönemlerini idrak etmiş bir şairdir. IV. Murad'ın vefatından sonra geçen üççeyrek asırlık zamanın görünüşü bir hayli üzücü ve ibret verici manzaralarla doludur. İki valide sultanın (Kösem ve Turhan) devlet idaresine karışarak türlü entrikalara sebep olmaları ve etraflarındakileri ya kendilerine bağlayarak yahut onların tesiri altında kalarak hareket etmeleri ve devleti beceriksizce yönetmeye kalkışmaları kargaşaya yol açmıştır.

Ayrıca yeniçerilerin baş kaldırışları, taşrada Celâlî isyanları, devlet ricaline çöken kıtlık, İstanbul'da meydana gelen ayaklanmalar bu hazin tablonun bir başka yönden görünüşü olmuştur. Bütün bunların yanında savaşlar ve alınan sonuçlar ülkeden huzuru büsbütün kaldırmıştır. Düzenin ve güvenin yıkılmaya doğru gittiği bir dönemde bireyde ve toplumda da istenmeyen çözülmeler, buhranlar kendini gösterecektir. Böyle bir ortamda şaire düşen de yaşanılanları fotoğraflamak ve okuyucunun nazarına sunmak olacaktır.

Nâbî, çağının huzursuzluk ve kararsızlıklarını, hükümet yönetiminden başlayarak çeşitli meslek erbabı arasında yaygınlaşan zulüm, hile, yalan, rüşvet, mala mülke aşırı rağbet, riyakârlık, her işte menfaate bağlılık gibi kötü huyların toplumu kemirmesi karşısında, fikir ve hikmetin etkili olacağını düşünmüştür. Bütün bu yanlışları gözler önüne sererek, tenkid ederek, olumsuzlukların bir an önce ortadan kalkması için çareler aramıştır.

Nâbî bir fikir ve tefekkür şairidir. Toplumcu, ahlâkçı ve dolayısıyla mütefekkirdir. Şiirlerinde şahsi duygularına ve gönül arzularına pek az yer vermiştir. Bazı şiirlerinde az da olsa görülen aşk motifleri, sâdece klasik Türk şiirinin gidişatı icâbıdır.

Nâbî bir duygu şairi olmaktan çok fikir adamıdır. Hislendirmeden çok öğreticiliğe yatkındır. Küçük olaylara ve günlük dedikodulara karışmayan şair, toplumu ilgilendiren önemli olaylar karşısında pasif ve ilgisiz kişilerden değildir. Düşündüklerini çekinmeden söyleyen, çağının bozuk ahlâk ve gidişini makul öğütlerle düzeltmeye çalışan bir insandır. Ezelî ve beşerî doğrulara dayanarak kötülükleri, düşkünlükleri, mevki ve iktidar hırslarını, tamahkârlığı ısrarlı bir şekilde eleştirmiştir.

Olayları eleştirirken insanların zaaflarına, devrin bozuk düzenine, samimiyetsizliklere, aşırı ihtiraslarla gölgelenmiş isteklere, kibir ve azamet içinde hamakatlerini teşhirden çekinmeyenlere, daha nice kusurla dolu zenginlere, idare adamlarına dokunmaktan kendini alamaz. Ancak Nâbî, bu insanlara hiçbir zaman kötü gözle bakmaz. Şair; bu ahlâkı bozuk kitleye, hasta cemiyete, bir hekim gözüyle bakar, onları tedavi etmek ister.

Yaptığı eleştiriler kırıcı, yıkıcı değil, yapıcıdır. Bunun için, günahkâr, hatalı, cahil insanları, hikmet ve nasihatle Allah'ın yoluna çağırır. Düşünmeye sevk eder. Cemiyetin saadeti için ferdi ahlâka çok önem verir. Bilhassa fitne ve fesada sebep olacak davranışlardan, kötülüklerden etrafını kurtarmaya çalışır. Bu anlayış içinde toplumun ve ferdin yarası üzerine bir hekim gibi eğilir, yaranın tedavisi için çözüm yolları önerir, reçeteler sunar.

Kâinata, hep hikmet gözüyle bakan Nâbî 'ye göre, her şeyin başı Allah'ı bilmek ve bizzat Hâlık'ımızı tanımaktır. Onu tanıdıktan sonra her müşkül halledilecektir. Bütün noksanlar Onu bilmemekten kaynaklanmaktadır. Bunun içindir ki, şiirlerini derin bir inanç ve tefekkürle terennüm etmiş, okuyucuyu da aynı şekilde bu tefekkür dünyasına çekmek istemiştir. Sözün en yalın, etkili olanını söylemeyi kendine amaç edinmiştir.

Sözde darbü'l-mesel îrâdına söz yok amma
Söz odur âleme senden kala bir darb-ı mesel

Onun sanat anlayışı bütünüyle bu beyite sığmış gibidir. Zihinlerde kalacak olan ve bir iz bırakacak olan mânâsı derin olan sözdür. Nâbî de bu ilke doğrultusunda, söylediği her beyitini bir kuyumcu titizliği ile işlemiş, söz ipliğine öylece dizmiştir. Yaşadığı olayların ve baktığı nesnelerin görünmeyen, bilinmeyen yönlerini kavramaya çalışarak, bir şair duyarlığı ile hissettiklerini ve tecrübelerini vazıh bir şeklide aktarmasını bilmiştir.

Türk edebiyatının zirve isimlerinden olan ve şeyhü'ş-şuara diye tanınan Nâbî 'nin açtığı bu okulda kendisinden sonra da birçok takipçisi olmuştur. Anadolu'da derin mânâlı söz söyleyenlere "Nâbî gibi söylüyor" denmesi de açık bir şekilde göstermektedir ki, Nâbî yaşadığı çağda olduğu gibi daha sonraki dönemlerde de unutulmamıştır.

Onun, klasik Türk şiirine bir yenilik olarak getirdiği ve "hikemî" tarzda söylediği şiirlerden seçtiğimiz örnekler, şiir anlayışını, fikir ve tefekkür dünyasını anlamamıza yardımcı olacaktır.

Bu âlem bir kitâb-ı hikmet endûz-ı hakâyıkdur
Me'âlin her kim istihrâc ederse âferîn bâdâ

(Bu âlem, hakikatlerin hikmetini toplamış bir kitaptır. Onun muamma gibi gizlenmiş manasını, kim bulup çıkarırsa âferinler olsun.)

Aceb vaz' eylemiş bu kâr-gâh-ı hikmet-âmîz'i
Ki kem-ter sun'unu derk eyleyince pîr olur Bernâ

(O, Allah Hikmetle karışık bu iş yerini öyle şaşılacak bir şekilde tanzim etmiştir ki, en ufak bir san'atının mânâsını anlayıncaya kadar bir genç ihtiyar olur.)

Sehâb-ı rahmet-i Hak gevher-efşân olmasa yek-çend
Olurdu halk-ı âlem kâse-gerd-i dest-i istiska

(Hakk'ın rahmet bulutu, bir müddet inci saçmasaydı, âlem halkı su isteme elinin kâsesini döndürür dolaştırır, su dilenciliğine çıkardı.)

Muhtâc-ı rızk-ı Hâlık iken ser-be-ser cihân
Mahlûkdan niyâz mezellet değül müdür

(Baştan başa cihân, Yaratıcının rızkına muhtaç iken [ondan istemek gerekirken], yaratılmışlardan yalvararak istemek, alçalma değil midir?)

Etsün vücûd nushasın evvel mütâla'a
Esrâr-ı hikmet'e taleb-i ıttılâ' eden

(Hikmet sırları için bilgi isteyen kimse, önce kendi varlığının sırlarını okusun)

Dürr-i ma'nîden olan gûş-i kabûlü mesdûd
Anlamaz eylesen îrâd cihânun meselin

(Dünyanın mesellerini [doğru ve güzel sözlerini] söylesen, kabul etmez kulağı mânâ incilerine kapalı olan kimse, yine de anlamaz.)

Ser-â-pâ çeşm-i ibretden geçirdim nusha-i dehri
İçinde ma'ni-i ârâma dair bir ibret yok

(Dünya kitabını baştan sona ibret gözü ile okudum. İçinde huzur ve istirahat mânâsını ifade eden bir ibâreye rastlamadım.)

Ma'lum iken encâm-ı cihân ömr-i azizi
Tazyi'-i heves-kârî-i câh etmeye değmez

(Cihânın sonu belli iken, kıymetli ömrü mevki heveskârlığı ile zayi etmeye değmez.)

Künc-i ferâğın anlamayanlar safâsını
Devlet komuşlar adını gavga-yi âlemin

(Feragat köşesinin safasını idrak edemeyenler, bu dünya kavgasının adını devlet koymuşlar.)

Bu denlü ni’met-i ma’lûme mechûleden sonra
Eder takdirden bast-ı şikâyet etmez istihyâ

(Bu derece bilinen ve bilinmeyen nimetten sonra, insanların çoğu utanmaz da kaderden şikayet eder.)

Bir pül gibidir bu köhne menzil
Cisr üzre yapar mı hâne âkil

(Bu eski konak yeri bir köprü gibidir. Akıllı bir kimse hiç köprü üzerinde ev yapar mı)

Adldür asl-i nizam-i âlem
Adlsüz saltanat olmaz muhkem

(Dünya düzeninin temeli adalettir. Adaletsiz saltanat, hükümet sağlam olmaz.)

La’net ol devlete kim ola gıda
Eşk-i çeşm-i fukarâ subh u mesâ

(Sabah akşam fakirlerin göz yaşının gıda olduğu o devlete, zenginliğe lanet olsun.)

Çok görmüşüz zevâlini gaddâr olanlarun
Hengâm-ı fursatında dil-âzâr olanlarun

(Gaddar olanların ve ellerine fırsat düştüğünde gönül incitenlerin yok olduğunu çok görmüşüzdür.)

Erre-i şâh-ı hayât olur ana peykânı
Kim ki halkı hedef-i nâvek-i bî-dâd eyler

(Halkı zulüm okuna hedef edenlere, kendi peykanları, hayat ağaçlarının dalını kesmek için testere olur.)

Zilletdedür karârı eger sâğ olursa da
Kûtâh olur hayâtı sitem-kâr olanlarun

(Zâlim olanların hayatı kısa olur. Şayet sağ kalsalar da, zillet içinde bulunurlar.)

Devleti eylediler böyle perîşan cühelâ
Nice teklîf olunur gürg'e mürâ'ât-ı ganem

(Câhiller, devleti böyle perişan eylediler, dağıttılar, ağlanacak hale getirdiler. Kurda, koyunları koruması nasıl teklif edilebilir?)

Dâhi kimden ümid-i sıdk edersin Nâbî ya bilmem
Sabahun bir nefesde nısfı kâzib nısfı sâdukdur

(Ey Nâbî! Sabahın bile yarısı yalancı, yarısı doğrucu olduktan sonra bilmiyorum, daha kimden doğruluk ümid edersin?)

Kâfir-dilan-ı hırs feramuş edüb Hak'ı
Şimdi sanem misal perestiş guruş'adur

(Gönlü, hırs kafiri olan insanlar, Allah'ı unutmuşlardır. Şimdi, paraya put gibi tapmaktadırlar.)

Vermezdi kimse kimseye nân minnet olmasa
Bir maslahat görülmez idi rüşvet olmasa

(Eğer karşısındakini minnet altına sokmak düşüncesi olmasa, kimse kimseye ekmek bile vermezdi. Rüşvet olmasa, hiçbir iş görülmezdi.)

Yok bî- garaz mu'amele ehl-i zamânede
Kimse ibâdet etmez idi cennet olmasa

(Bugünün insanları çıkarsız bir iş yapmazlar, eğer sonunda cennet olmasa, kimse ibadet bile etmezdi.)

Etmez zuhûr arsada bir kimseden kerem
Zımnında kasd-i dâ'iye-i şöhret olmasa

(Altında, kesinlikle şan ve şöhrete kavuşma maksadı yatmasa, bu alanda, bir kimsenin iyilikte ve bağışta bulunduğu görülmezdi.)

İstemekden niceler şerm eyler
Müstahakkın ara bul sen gönder

(Nice fakirler var ki, muhtaç oldukları halde istemekten utanırlar. Yardıma layık olanları sen ara bul da, gereken şeyleri gönder.)

Şehr teklîfi ne etmez insaf
Eder etba'ını elbette mu'af
Âlemün anlar ederken kârın
Çekdirürler fukaraya bârın

(Şehirde vergi alırken insaf etmez. Fakat kendi adamlarını ondan muaf tutar. Onlar dünyanın kârını ederken, yükünü fukaraya çektirirler.)

Teber hîzümden alur intikamın âteşün amma
Sen âhen-dillik etme sebkat etmiş mâcerâdan geç

(Balta, ateşin öcünü odundan alır. Fakat sen demir kalplilik etme, geçmiş olan bir maceradan vazgeç.)

Bu remzi keşfi bir müşkil-şinâs-ı cûd gelmez mi
Kerem bir lafz-ı bî-ma'na gibi dillerde kalmışdur

(Kerem, bağış anlamsız bir söz gibi dillerde kalmıştır. Acaba bu sembolün örtüsünü kaldırmaya, cömertliğin müşküllerini çözecek birisi gelmez mi?)

Zıll olsa da çekilmez bâr-ı girân-ı minnet
Seyyah-ı bî-ʿalâ’ik pây-ı çınarı n’eyler

(Gölge dâhi olsa, başkasına minnet etmenin ağır yükü kaldırılamaz. Her türlü alaka bağını koparmış seyyah, çınar dibini, gölgesini ne yapsın?)

Bu perdenün derûnuna bak ıztırâbı ko
Her mihnetün verâsı meserret değül müdür

(Bu perdenin iç tarafına bak da ıztırâbı bırak. Her sıkıntının arkası sevinç değil midir?)

Olma ol gûne ki çeşmün nigeh etdikçe ola
Gark-ı mevc-i girih-i nâsiya vü çîn-i cebîn

(Gözün etrafa baktıkça, alın buruşukluğu ve kaş çatılması dalgalarına gömülmesin. Öyle bir tavır içinde olma!)

O şuh âyinede aksiyle eyler güft ü gû Nâbî
Bilen söyler nikât-i râz-i hüsni bilmeyen söyler

(Ey Nâbî ! güzellik sırrının inceliklerini bilen söyler, bilmeyen de söyler. Lakin bütün bunlar o güzelin aynadaki aksiyle konuşmasıdır.)

Kimdür bizi men’ eyleyecek bâğ-ı Cinân’dan
Mevrûs-ı pederdir girerüz hâne bizümdür

(Cennet bahçesinden bizi kim uzaklaştırabilecektir? Baba mirasımızdır, gireriz orası bizim evimizdir.)

HASAN AKÇAY
Urfalı Nabi, S. 214-221

HİKEMİ ŞİİR VE NÂBÎ

On yedinci yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Divan şairlerinden biri, Bosnalı Sâbit, çağdaşı Yusuf Nâbî'nin ömrünün son yıllarında Halep'ten İstanbul'a gelişini, gelişinden duyduğu sevinci bir kasidesinde şu beyitlerle anlatır:

Yükledüp tâze kumâş-ı Haleb-i ma'nâyı
Geldi İstanbul'a şeh-bender-i taht-ı 'irfân
Mûcid-i vâdî-i nev' muhteri'-i tarz-ı cedîd
Mû-şikâf-ı kalem-i nâdire üstâd-ı cihân

Sâbit'in yukarıdaki beyitlerinde söylediğine göre Halep'ten İstanbul'a yeni kumaş gelmiştir. Ama Halep'te dokunup gelen bu kumaş manâ kumaşıdır. Kumaşı dokuyup İstanbul'a getiren de irfan tahtında oturan bir tüccar başıdır. O yeni bir üslubun, tarz-ı cedidin yaratıcısıdır. Sâbit bu beyitlerinde eski kaynakların kendisinden Nâbî-yi Ruhavî diye bahsettikleri şair Yusuf Nâbî'den söz etmektedir. Onun, manâyı, şiirin esası, temeli kabul eden yeni bir üslûbun, yeni bir şiir tarzının yaratıcısı olduğunu söyler. Sâbit buna ilaveten bize Nâbî'nin İstanbul'a, İstanbul'daki şairlere bu tarzın tanıtıcısı olarak geldiği bilgisini de vermektedir.

Peki, nedir bu tarz-ı cedid ya da vâdî-i nev? Bu tarz şiir, hikemi şiir, hakimane şiir, hikmet-âmiz şiir diye bildiğimiz; düşündürme, yol gösterme amaçlı şiirdir… Nasihat şiiridir…

Zaman on yedinci yüzyılın ikinci yarısıdır. Osmanlı, güç, sıkıntılı günlerini yaşamaktadır. Zevale yüz tutmuştur. Yukarıda adını andığımız Urfalı Nâbî ise; aklıselim sahibi, düşünen, gördüklerine; çevresinde olup bitenlere ibret gözüyle bakabilen, zamanında yaşananları eleştiren ve bunları söze döküp etrafındakilere akıl veren bir mizacın sahibi bir Osmanlı Efendisi, bir Divan şairidir. Ve o zamanda, hâlâ şairlerin dillerinde, âşıkane-rindane şiir dolaşmaktadır. Onun da değişmeye, yenilenmeye ihtiyacı vardır. Kısacası, yaşanan tarihi dönem. Aklıselim, basiret, zeka sahibi oluş, gördüğü her şeyden, yaşadıklarından hisse kapıp şiire aktaran bir kişilik ve şiirde yenilik arayışı; Yusuf Nâbî'yi on yedinci yüzyılın ikinci yarısında hikemi şiire yönelten üç önemli neden olarak karşımıza çıkar. Bu nedenlerin hepsinin yolu ise hikmette buluşur. Peki nedir hikmet? Hikmetten ne anlayalım? Sorunun cevabı için önce, kelimenin sözlüklerde geçen anlamlarına bakmamız gerekiyor.

Hikmet değişik anlamlara gelen Arapça bir kelimedir. Kaynaklara göre İbranice hokhma ve Süryanice hekhmethâ kelimeleriyle ilişkilidir. Felsefe, fizik, ilim, ilahi ilim, âriflik, hakimlik, bilinmeyen neden, varlıkların ve olayların oluşunda Allah'ın insanlar tarafından bilinemeyen, anlaşılamayan gizli amacı, atasözü, özdeyiş vb. Sözlükler hikmeti tanıtıcı bu anlamlara yer veriyorlar.

Hikmete konumuz açısından, daha doğrusu Nâbî'nin şiirlerine yansıyan görünümüyle baktığımızda ona; ortak dehanın yarattığı düşünce sistemidir, diyebiliriz. Bu bağlamda hikmet bir bakıma ait olduğu toplumun - ilgilendiğimiz dönemle bağlantılı olarak on yedinci yüzyıl

Osmanlı toplumunun - dünya görüşü, hayat felsefesidir. Dünya görüşü olduğu için de, ayni zamanda felsefenin ilgi alanına giren, kainatın yaratılışı, varlık, varlığın öncesi ve sonrası vb. metafiziği ilgilendiren konular hikmetle ilgilidir.

Ayrıca bir toplumun hayata bakışını, yaşama biçimini belirleyen davranışlarla ilgili olduğu için; özellikle ve öncelikle ahlâk anlayışı hikmetin ilgilendiği ana konulardandır. Ayrıca aklın ve düşüncenin dayandığı ilkeler, bilginin kaynağını, sınırını ve değerini araştırmak da yine hikmetin konusuna girer. Böylece hikmet, felsefeyle bağlantılı olarak, felsefenin üç ana inceleme konusunu; yani metafizik, ahlâk ve bilgi teorisini içine alır. Kısacası hikmetin geniş kapsamlı bir düşünce sistemi olduğu söylenebilir.

Ancak hikmeti yalnızca felsefe ile bağlantılı görmek de doğru değildir. Çünkü hikmet, Müslüman toplumlarda dünya görüşünün temel dayanağı olan din ile yakından ilgilidir. Osmanlı'da ilim anlayışı İslami kriterler içinde oluşmuş olup ilmin öncelikle Rahmani olması beklenir. Kur'an'da ise yer yer ilimle birlikte hikmet ya da ilim yerine hikmet kelimesi kullanılmaktadır. Bu bağlamda hikmet felsefenin de ötesinde, sebeplerin, nedenlerin bilgisi olarak düşünüldüğünde bunun ilahi bilgi ya da nedenlerin gerçek bileninin Allah olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim yukarıda hikmetin anlamlarını sıralarken verilmiş olan; varlıkların ve olayların meydana gelişindeki, insanlar tarafından bilinemeyen, anlaşılmayan gizli amaç, sır anlamıyla da bu kastedilmektedir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz anlamlar arasında Nâbî'nin şiirine en çok yakışanı herhalde ariflik ya da hakimlik, bilgelik yani basiretle, aklıselimle düşünme, düşündürme ve görüneni, olup biteni değerlendirme olmalıdır. Bu bağlamda atasözü ve özdeyiş anlamları da yine Nâbî'nin düşündürme, nasihat etme amaçlı şiiriyle bağlantılıdır. Nâbî'nin, sağduyuya,

basiret sahibi olmaya, düşünceye ağırlık veren şiir anlayışıyla divan şiirine yenilik getirmiş olduğunu; edebiyatımızda hakimane ya da hikemi şiir denilen şiir anlayışının kurucusu ve önde gelen temsilcisi olarak tanındığını söylemiştik. Kendisi; ister nazım olsun, ister nesir, söylenenin irşad etme amaçlı olması gerektiğini şu beyitlerde dile getirmektedir.

Hikmet-âmîz gerekdür eş'âr
Ki me'âli ola irşâda medâr

Âb-ı hikmetle bulur neşv ü nemâ
Gülşen-i şi'r ü riyâz-ı inşâ

Bu beyitler Nâbî'nin oğlu için yazdığı Hayriyye ya da Hayri-nâme adlı ünlü nasihatnamesinden alınmıştır. Beyitlerden anlaşılacağı üzere Nâbî'ye göre şiirin özünde; okuyanı uyarma, okuyana yol gösterme olmalıdır. Neden şiir okuyanı uyarma amaçlı olmalıdır sorusuna gelince: Yine başta söylediklerimize dönelim: 17. yy.ın ikinci yarısı Osmanlı için tarihinde o zamana kadar görmediği güç günlerin, ezici sorunların yaşandığı dönemdir. Öyleyse, Nâbî'nin şiirde yeni bir alanda yürümek istemesi de belli ki onun çağının sakat, düzensiz ve bozuk yanlarından etkilenişiyle; onları eleştirip sorunların giderilmesi hususunda çözümler arayışıyla bağlantılıdır. Bu etkilenişe, Nâbî'nin akılcılığı, zekâsı, etrafındakileri müşahede gücü, gördüklerine ibret gözüyle bakarak şiirine malzeme yapması ve kendisine gelinceye kadar söylenmiş ve yazılmış olanlardan başka yeni bir tarzda şiir söyleme isteği de katılır. Böylece onun klasik Türk şiirinde neden hikemi şiir yoluna yöneldiği anlaşılmaktadır.

Nâbî 17. yy.da bireylerde ve dolayısıyla toplumda ortaya çıkan ahlâkî sarsıntıyı, kültürel soğumayı, devlet kurumlarının çöküşe yüz tutmasını eleştirir ve onların

düzeltilmesi için çözüm yolları önerir. Nâbî'nin dönemiyle ilgili bu eleştirici ve kendince çözümler önerici yanını daha çok Hayriyye'sinde görüyoruz. Aslında Nâbî'nin hikemi yanını iki önemli eserinde Divân'ı ile Hayriyye'sinde buluruz. O hikmetle ilgili düşüncelerinin bir kısmını döneminin ideal insan tipini bu eserlerinde çizerek ortaya koyar.

Nâbî'nin savunduğu ve değer verdiği insan tipi, hakim yani bilge insan tipidir. Bu tipin belirgin özellikleri ise İlahi düzeni anlama, bunun için gereken basiret, sağduyu, karar ve ölçü, dengeye sahip olmaktır. Hikmetin yukarıda değindiğimiz değişik bazı anlamlarına da sözünü ettiğimiz bu iki eserinde özellikle Hayriyye'nin değişik beyitlerinde rastlamak mümkündür. Şimdi bunlardan bazılarına bakalım:

Hayriyye'nin, "Mebhas-ı Lâzime-i Hikmet ü Tıb" başlıklı bölümünde tıp ve hikmetin birlikte kullanılışına rastlarız. Şair, söz konusu bölüm içinde hikmetin hakim, hikem gibi müştaklarını kullanarak; hekim olanın aynı zamanda hakim olması gerektiğine değinir. Bu aslında Doğu'nun hekime bakışıdır.

Dinür amma o tabîbe hâzık
Ki ola ismi hakîme lâyık

Çok fünûn görmege muhtâc tabîb
Her fünûndan ola bir nebze nasîb

Evvelâ hikmet ü hey'et lâzım
Nahv ü sarf u 'Arabiyyet lâzım
……..

Derdi ya akçe ya hod şöhretdür
Fenn-i hikmet arada âletdür
.....

Rence kâfî sana tıbb-ı Nebevî
Tıbb-ı sâfî hikem-i Mustafavî

Önceki beyitlerde hekimlik için hakimliğe ve farklı bilimlere ihtiyaç olduğunu söyleyen Nâbî, son beyitteki hikem-i Mustafavi ile de Hz. Muhammed'in sağlıkla ilgili hadislerine işaret ediyor olmalıdır. Bunlar; daha çok hastalanmamak hastalıktan korunmakla ilgili tavsiyelerdir. Nâbî'nin, ilimlere bakışıyla ilgili başka beyitlerde de hikmete rastlarız.

Örneğin:

Öyle bir ilme çalış kim mutlak
Anı bir sen bilesin bir dahı Hak

diyen şair daha sonra, tartışma konusu olan;

Hikmet ü felsefeden eyle hazer
Evliya nüshasına eyle nazar

beytine yer verir.

Görüldüğü gibi yukarıdaki beyitlerde de hikmet, felsefe ile birlikte kullanılmıştır. Ancak bu sefer hikmetten, felsefe gibi şüpheciliğe, sorgulamaya ve tartışmaya dayalı bilim kastedilmiş olmalıdır! Bir önceki tıp öğrenimiyle ilgili beyitte hikmete ihtiyaç duyan, onun gerekliliğini savunan şair, bu kez hikmetin karşısındadır. Şair felsefe ile hikmeti bir tutup bu ilimlerin öğrenilmemesini, onlara çalışılmamasını ister.

Bu durum şüphesiz, Nâbî'nin yaşadığı yüzyılda Osmanlı'nın felsefeye bakışıyla yakından ilgilidir. Nitekim on yedinci yüzyılda medrese eğitiminden felsefe kaldırılmıştır. Nâbî de döneminin felsefeye olan bu olumsuz bakışından etkilenmiş olmalıdır. Nâbî, Hayriyye'nin başka bir bölümünde ise;

Evvel ü âhir-i âsâr-ı hikem
Bestedir birbirine müstahkem
……..

Dest-i hikmetle tolu gevher-i ter
Dâmen-i şâm u giribân-ı seher
…….

İmdi seyr it hikem-i Mevlâyı
Mezra'a âhirete dünyâyı

beyitleri içinde hikmeti kullanır. Bu beyitlerdeki hikmetin kullanımında ise, ilk beyitler için marifet ehli olma yani hakimliği, son beyte ise İlahi sır, varlıkların oluşumundaki insanlar tarafından bilinmeyen neden anlamlarını düşünebiliriz. Divan'dan aldığımız aşağıdaki beyitte de hikmetin söz konusu bu anlamı daha açık bir şekilde verilmiş; bunları anlamak için bilgeliğe ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır.

Kitâb-ı kâinat esrâr-ı hikmetle lebâ-lebdir
Şikâyet cehlden feryâd bî-idrâkliklerden

Nâbî'nin hikemi şiirlerine baktığımız zaman edep, terbiye, saygı, sıra, erkân, intizam, itaat vb. geniş bir anlam kapsamı olan Osmanlı kültüründeki ferdin kendi hayatını ve ferd- toplum ilişkilerini düzenleyen ve adına âdâb denilen toplumun kurallarını buluruz. Bunların önemli bir kısmı İlahi nizamla ilgilidir. Böylece Nâbî, Osmanlı kimliğinin ve kendi akılcı, gözlemci kişiliğinin niteliklerini şiirlerine yansıtarak; hakimane şiir dediğimiz akımın öncüsü ve en güçlü temsilcisi olmuştur. Nâbî muakkibi ve hikemi şiir okuluna mensup şairler kimlerdir dendiğinde ise; 17. ve 18. yüzyıl şairlerinden Sâbit, Sami, Râşid, Tâlib, Râmî, Nâzim, Seyyid Vehbi, Koca Ragıp Paşa, Sünbülzade Vehbi aklımıza gelen isimlerdir.

Nâbî'nin hikemi şiir üslûbundaki dikkat çekici özelliklere gelince: Nâbî çok özel bir gözlemcidir. Bu özelliğini, örneklemeye olan düşkünlüğüyle birlikte düşünmemiz, değerlendirmemiz gerekir. Örnekleme gözlem gücüyle zenginleşir; şiire özellik katar. Bu bağlamda beyitlerinin çoğunda söylemek istediklerini örnek vererek söylediğini görürüz. Başta da söylediğimiz gibi çok özel bir gözlemci olan Nâbî; gördüğü, kullandığı eşyayı şiirde örnekleme amacıyla kullanır. Örneğin şiir için hiç de aklımıza gelmeyen iğne, ayakkabı, kova, sarık vb. nesneler; Nâbî'nin şiirlerinde örnekleme malzemesi olarak karşımıza çıkar. Şiirlerinde tezatlı ifade kullanımına, tezat sanatına oldukça sık yer verir. Bu söylediklerimizi aşağıdaki şu örneklerle pekiştirelim:

Dürr ü zer ü güherle iken fahrı mahzenün
Muhtâcdur himâyesine kufl-ı âhenün
…….

Tûl-ı emel ʻalâkasının muktezasıdur
Gitdükçe çeşmi kaldığı ardınca sûzenin
Zillet erbâbı olur nezd-i ilâhîde kabul
Halk câmi'de el üzre götürür pâbûşun
Âlemde o kim şeref bulur devletle
Halk eyler anı sadr-nişîn izzetle
Delv olsa tehi çâha ederler ilkâ
Bâlâya çekerler dolıcak rağbetle
ʻAyb-ı fukara eder ale'l-fevr zuhûr
Mestûr kalır hayli zaman ʻayb-ı kibâr
Pinhan olamaz az ise de bahye-i kefş
Pûşîde kalır hezâr çâk-i destâr
Leb zikrde ammâ ki gönül fikr-i cihânda
Kaldı arada sübha-i mercân müterreddid

Sonuç olarak Nâbî, şairlikle basireti, aklıselimi kısacası düşünen adam olma özelliklerini birleştirerek ilgi çekici bir kişilik örneği vermiş; eskilerin hikmet-âmiz dedikleri

düşünceye ağırlık veren, amacın okuyucuyu uyarmak olduğu şiir yolunu açmıştır. Onun için Nâbî, şiirlerinde çoğunlukla yol gösterici, düzeltici, eğitici, ahlâkçı, bilge insan kimliğiyle görünür. Şiirleri, insanların, olayların, dünyanın değerlendirildiği çeşitli konulara yer verir.

Prof. Dr. MİNE MENGİ
Şair Nâbî Sempozyumu, 2009, S.20-26

Not: Bu e-kitap Şiir Parkı sitesi tarafından ticari olmayan kişisel kullanımınız için yayınlanmakta olup onu bilgisayarınıza indirebilirsiniz ancak kopyalanması, gerçek veya elektronik ortamlarda yayınlanması, dağıtılması, ya da satılması hususu Türkiye Cumhuriyeti yasaları ve uluslararası yasalarla korunmaktadır ve telif hakları temsilcisinin önceden yazılı iznini gerektirir.

www.siirparki.com